

מהלך התשובה מראש השנה עד יום הכפורים

ראשי פרקים

1. הקדמה.
2. היחס בין ראש השנה ויום הכפורים.
ראש השנה – קבלת עול מלכות שמים, ויום הכפורים – עמידה לפני ה'.
ההבדל בין הרמב"ם לרבינו יונה במצות התשובה ביום הכפורים.
העדר הזכרת החטא בראש השנה.
הזיקה בין הדין והמלכת ה' בראש השנה.
מרכזיות הודוים בטהרה לפני ה' ביום הכפורים.
הקשר בין יום הכפורים כיום קבלת לוחות שניים, ליום הכפורים כ"לפני ה' תטהרו".
לימוד התורה של ר' שמעון בר יוחאי כעמידה לפני ה'.
3. מעמדו של ליל יום הכפורים.
4. "שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישים כהן גדול מביתו..."
5. יום הכפורים כיום עשירי, המשלים את התהליך שהתחיל בראש השנה.
6. הזיקה בין ברית מילה ליום הכפורים.

1. הקדמה

עשרת ימי תשובה נפתחים בראש השנה ומסתיימים ביום הכפורים. ננסה להראות שיום הכפורים איננו יום של התעלות מלאכית המנותק מעשרת ימי תשובה, אלא יום שמהווה את שיאו של תהליך המתחיל בראש השנה – בהמלכת ה', ומסתיים ביום הכפורים – בטהרה לפני ה'.

2. היחס בין ראש השנה ויום הכיפורים

ראש השנה – קבלת עול מלכות שמים, ויום הכפורים – עמידה לפני ה'

בספר "בדי הארון"¹, בשיעור העוסק בקריאת שמע ותפילה, הארכנו בבאור היחס בין קריאת שמע לתפילה. הרעיון שהבהרנו באותו שיעור היה, שקריאת שמע מהווה קבלת עול מלכות שמים שלא בפני המלך, בניגוד לתפילה, שהיא כעמידה לפני המלך. על פי רעיון זה בארנו כמה הלכות בהלכות קריאת שמע ובהלכות תפילה – עיין שם.

נלענ"ד שאותו המהלך קיים גם בין ראש השנה ליום הכפורים. ראש השנה מהווה את תחילת התהליך בקבלת עול מלכות שמים, ברם אין בראש השנה עמידה לפני ה'. עיקר חידושו של יום הכפורים הוא בטהרת עם ישראל כולו לפני ה', ובעמידת שליח עם ישראל – הכהן הגדול – לפני ולפנים בין בדי הארון, דבר שמהווה את שיאו של התהליך – לפני ה'.

ראש השנה בפרשת אמור (ויקרא כ"ג, כד) מתואר כ"זכרון תרועה":

דבר אל בני ישראל לאמר, בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש.

"זכרון", מעין ספר הזכרונות במגילת אסתר, מבטא ריחוק בין הזוכר לדבר אותו הוא זוכר, אין צורך לזכור דבר העומד בפניך, ראש השנה מוגדר בפרשת אמור "זכרון תרועה".

בדומה מצינו בספר במדבר (י', ט-י) בפרשת החצוצרות:

1. כך א' עמוד 121.

וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת, וזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאיביכם. וכיום שמהתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ותקעתם בחצצרת, על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם. אני ה' אלהיכם.

לעומת זאת בפרשת יום הכיפורים באחרי מות מוזכר שבע פעמים הביטוי "לפני ה'". הפרשה פותחת (ט"ז, א):

"וידבר ה' אל משה, אחרי מות שני בני אהרן, בקרבנתם לפני ה' וימתו,

וחותמת בתאור עיצומו של יום הכפורים (ט"ז, ל):

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם, מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו.

בתוך התורה חוזרת עוד חמש פעמים על הביטוי "לפני ה'":

- א. "ולקח את שני השעירים והעמיד אתם לפני ה' פתח אהל מועד" (ט"ז, ז).
- ב. "והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אותו לעזאזל המדברה" (ט"ז, י).
- ג. "ולקח מלא המחטה גחלי אש מעל המזבח מלפני ה' ומלא חפניו קטרת סמים דקה, והביא מבית לפרכת" (ט"ז, יב).
- ד. "ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות" (ט"ז, יג).
- ה. "ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו, ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח סביב" (ט"ז, יח).

כמו כן מצינו בפרשת אמור שכפרת יום הכפורים מתוארת ככפרה לפני ה' (ויקרא כ"ג, כח):
וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה, כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם.

רבנו יונה ב"שערי תשובה"² ראה בפסוק המתאר את עיצומו של יום הכפורים מקור המיוחד את מצוות התשובה של יום הכפורים, ממצוות התשובה של כל השנה:

ומצות עשה מן התורה להעיר אדם את רוחו לחזור בתשובה ביום הכפורים. שנאמר: "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו". על כן הזהירנו הכתוב שנטהר לפני ה' בתשובתנו, והוא יכפר עלינו ביום הזה לטהר אותנו.

התהליך שמתחיל בראש השנה בזכירה מסתיים בעיקר עיצומו של יום הכפורים, בטהרה לפני ה'.

ההבדל בין הרמב"ם לרבינו יונה במצות התשובה ביום הכפורים

כאשר הרמב"ם בהלכות תשובה מפרט את מצות התשובה, הוא מבאר כי מצות התשובה של עשרת ימי תשובה ויום הכפורים איננה שונה ממצות התשובה של כל השנה אלא שבעשרת ימי תשובה התשובה מתקבלת יותר, כפי שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ב, ו):

אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם. בעשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר: "דרשו ה' בהמצאו"....
יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים.

הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ז, ו-ז) רואה במצות התשובה, בין בכל השנה ובין בעשרת ימי תשובה, דרך להדבק בשכינה:

גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה, שנאמר: "שובה ישראל עד ה' אלהיך".... כלומר אם תחזור בתשובה כי תדבק,
התשובה מקרבת את הרחוקים: אמש היה זה שנאוי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד....
...כמה מעולה מעלת התשובה: אמש היה זה מובדל מה' אלוהי ישראל...
צועק ואינו נענה... ועושה מצוות וטורפין אותן בפניו... והיום הוא מודבק בשכינה שנאמר: "ואתם הדבקים בה' אלהיכם", צועק ונענה מיד... ועושה מצוה ומקבלין אותן בנחת ושמחה....

2. השער השני הדרך החמישי.

3. ישעיהו נ"ה, ו.

כפי שזכר לעיל, רבינו יונה, בניגוד לרמב"ם⁴, מנה את מצות התשובה ביום הכפורים כמצוה נפרדת הנלמדת ממקור יחודי. על פי דעתו ישנה תשובה המתמודדת עם חטאים ספציפים על מנת להתמודד עם העונש הנגזר מן החטא, אולם תשובת יום הכפורים מגמתה היא הטהרות לפני ה'. כמו שבטבילה יש צורך שכל גופו יכנס למקוה על מנת שהטובל יטהר, כך גם ביום הכפורים יש צורך לטהרה מוחלטת מן החטאים על מנת לעמוד לפני ה'.

העדר הזכרת החטא בראש השנה

המוטיב המרכזי בתפילות ראש השנה הוא המלכת ה', ונעדרת מתפילת ראש השנה כל התמודדות עם החטאים על ידי הוידוי, מה שכן קיים בעבודת הכהן הגדול ביום הכפורים, ובתפילת יום הכפורים.

ה"בית יוסף" (תקפ"ד) מעיר ביחס לאמירת "אבינו מלכנו" בראש השנה:

ונראה לי דשאר בקשות שאומרים באבינו מלכנו אומרים בראש השנה, אבל חטאנו לפניך וכן כיוצא בו, דבר שיש בו הודאת חטא – אין אומרים, מהמעם שאין אומרים וידוי בראש השנה.

ה"מגן אברהם" על אתר (סי"ק ב') מביא בשם הזהר שאין להזכיר חטא בראש השנה.

לכאורה השלב הראשון בחזרה בתשובה הוא הכרת החטא, ואם כן לכאורה תמוה מדוע בראש השנה אין מזכירים חטא. כבר נכתבו הרבה הסברים בבאור העדר הזכרת החטא מראש השנה. נלענ"ד שראש השנה ענינו הוא המלכת ה', הדין בראש השנה איננו מושתת על עולם התשובה מהחטאים, אלא נגזר מהתחדשות הבריאה והמלכת ה' עלינו, כפי שיבואר בפרק הבא.

הזיקה בין הדין והמלכת ה' בראש השנה

הרמב"ן בדרשתו לראש השנה (פ"ה) הרחיב בבאור מהו הדין שאדם נידון בו בראש השנה, ומה היחס בין יום הדין בראש השנה ליום הדין בשעת מיתתו של אדם, ליום הדין בתחית המתים. הרמב"ן שם מביא את דברי ר' יוחנן בגמרא (ראש השנה טז ע"ב):

א"ר כרוספדאי אמר ר' יוחנן: שלשה ספרים נפתחין בראש השנה: אחד של רשעים גמורים, ואחד של צדיקים גמורים, ואחד של בינונים. צדיקים גמורים נכתבין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים. רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה. בינונים תלויים ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו – נכתבין לחיים, לא זכו – נכתבין למיתה.

הרמב"ן שם מקשה על דברי ר' יוחנן:

ויש לשאול והיאך פסק ר' יוחנן פסק הדין הגדול והעמוק הזה שכל רזי עולם תלויין בו, צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים. וכי כל הצדיקים חיים וכל הרשעים מתים? והלא העולם וכל המדה שלו לרשעים הוא, והכתובים צווחין כנגדו (קהלת ז', טו): "יש צדיק אובד בצדקו", וכתוב (שם ח', יד): "כי יש צדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים". וכל שכן שפסק רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, שהכתוב אומר (קהלת ז', טו): "ויש רשע מאריך ברעתו". וכל הנביאים אינן תמהים אלא על זה? ואמר ירמיהו (י"ב, יא): "צדיק אתה ה' כי אריב אליך" וגו'. ואמר חבקוק (א', ג): "למה תראני און, ועמל תביש, ושוד וחמס לנגדי"? ואומר (שם, ד): "כי רשע מכתיר את הצדיק, על כן יצא משפט מעוקל". וכי לא ראה זה החכם ספר איוב מעולם שהוא מלא תוכחות על זה?

מתוך קושיות אלו מגיע הרמב"ן לפרוש חדש בהגדרת צדיק ורשע ביחס לראש השנה:

כל הזוכה בדינו נקרא צדיק גמור. כל המחוייב בדינו נקרא רשע גמור. המעויין שמשקלו שוה לכאן ולכאן נקרא בינוני. אם כן הרשע הגמור המוחלט שעבד עבודה זרה ועשה גילוי עריות ושפיכות דמים, ועשה מצוה אחת לבדה שדינו של הקב"ה לשלם לו שכרה בעולם הזה שיזיה השנה הזאת,

4. גרז"ד סולוביצ'יק בספרו "על התשובה" (עמוד 39) מדייק מהרמב"ם (הלכות תשובה פ"ב, ז) שישנה מצוות תשובה חדשה המיוחדת ליום הכפורים בלבד: "יום כפורים בלבד: י"ום כפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים". לענ"ד פשט חברים שמצוות התשובה של יום הכפורים הינה אותה מצווה של כל חשנה, אלא שבגלל יחודיות הזמן של עשיית ויום הכפורים מצוות התשובה מקבלת משנה נוקף, ברם אופיה של מצוות התשובה של יום הכפורים זהה למצוות התשובה של כל חשנה. וכך נראה בפשטות מתחילת הפרק ברמב"ם כפי שחובא לעיל.

נקרא בכאן צדיק גמור, לפי שנצמדק בדין עד שיחיה. כמו אחאב שנאמר בו⁵: "הראית כי נכנע אחאב מלפני יען כי נכנע" וגו', נקרא צדיק גמור באותו הדין. וכן הרשעים גמורים לאלתר למיתה, אפילו קיים כל התורה כולה, והורה הלכה אחת לפני רבו ונתחייב מיתה בכך, נקרא בכאן רשע גמור לפי שהוא מחוייב בדינו. נמצא כל הכתובים בספר החיים שזכו לחיות עד ראש השנה הבא כולם צדיקים גמורים בדינם, וכל הנכתבים בספר המתים שימותו בשנה ההיא כולם רשעים גמורין בדינם, וכל לשון התורה כך הוא⁶: "והצדיק את הצדיק והרשע את הרשע", צדיק ורשע בדין זה, "ונקי וצדיק על תהרוג"⁷.

לכאורה עדיין צריך באור מה הוא המדד לדין בראש השנה, שהרי הגדרת צדיק ורשע הוא על פי הדין הנעשה בראש השנה. נראה שלדרכו של הרמב"ן הדין בראש השנה נגזר מהמלכת ה'. הדין של ראש השנה קובע למי יש מקום בממלכה המתחדשת. המלכת ה' על העולם מבטלת את עצמיות האדם, שהרי כל הבריאה מתבטלת בפני המלך, ולכן נראה שהמלכת ה' על העולם מחזירה את הבריאה כולה לרחמו של הקב"ה, בבחינת "הרת עולם" – מלשון הרינו. היקום כולו חוזר לנקודת הראשית ומתחדשת הבריאה. ראש השנה הוא יום בו העולם נברא מחדש, ובו נקבע מי יהיה שותף בבריאה החדשה.

מרכזיות הודוים במהרה לפני ה' ביום הכפורים

בניגוד לראש השנה, ביום הכפורים הודוים מהוים ציר מרכזי בעבודת הכהן הגדול. הרמב"ם (הלכות תשובה פ"א, א) פוסק: "כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא". הודויו לפני האל מאפשר להגיע לתכלית יום הכיפורים שהיא "לפני ה' תטהרו".

הקשר בין יום הכפורים כיום קבלת לוחות שניים, ליום הכפורים כ"לפני ה' תטהרו"

שנינו בפרקי דרי אליעזר (פמ"ו):

...וכשאמר הקב"ה למשה (שמות ל"ד, א): "פסל לך שני לוחות אבנים" וגו', מחצב של סנפירנון נכרא למשה בתוך אהלו – והצבן, שנאמר: "ויפסול שני לוחות אבנים כראשונים", ירד משה עם הלוחות ועשה מ' יום בהר וישב לפני הקב"ה כתלמיד שהוא יושב לפני רבו: קורא מקרא ביום ושונה בדת משנה בלילה... ולאחר ארבעים יום לקח את התורה וירד בעשור לחדש השביעי ביום הכפורים, והנחילה לישראל לחק עולם, שנאמר (ויקרא ט"ז, לד): "והיתה זאת לכם לחוקת עולם"⁸.

נלענ"ד שקבלת לוחות שניים, בהם ניתנו כל ההלכות וכל עמל תורה שבעל פה, זהה ליום הכפורים המעמיד את עם ישראל "לפני ה'". ישנו חידוש גדול שגם התורה של לוחות שניים, המתחילה בעמל משה של חציבה בסנפירנון, וממשיכה בגילוי ההלכות על ידי עמלי תורה שבעל פה – גם היא מעמידה את העמל "לפני ה'", כמו שר' חיים מולוז'ין מרחיב ב"נפש החיים" שער ד' שכל חלקי התורה הינם השתלשלות מעולמות האין סוף, וממילא העוסק בתורה דבוק בקב"ה על ידי הלימוד. לאור זה מובנת היטב המשנה בתענית (כו ע"ב), הרואה ביום הכפורים את יום החתונה, וז"ל המשנה:

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין... ובנות ירושלים היו יוצאות וחולות ככרמים. ומה היו אומרות? ...וכן הוא אומר: "צאינה וראנה בנות ציון כמלך שלמה בעמרה שעמרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו": "ביום חתונתו" – זה מתן תורה⁹, "וביום שמחת לבו" – זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו".

החתונה מקרבת את החתן לכלה ללא מחיצות, ולאחר החתונה ישנו "יום שמחת לבו" הנותן קביעות לחיבור החתן והכלה. כך מתן תורה של לוחות שניים הם בבחינת החתונה של כנסת ישראל, ועולם המקדש מהווה את שמחת הלב הקבועה בגין החתונה, המתבטאת בשיאה בכניסת כהן גדול לפני ולפנים ביום הכפורים.

5. מלכים א' כ"א, כט.

6. דברים כ"ה, א.

7. שמות כ"ג, ז.

8. פרשת אחרי מות, העוסקת בסידרי יום הכיפורים.

9. רש"י: יום הכפורים שנתנו בו לוחות האחרונות.

לימוד התורה של ר' שמעון בר יוחאי בעמידה לפני ה'

בגמרא במסכת שבת (יא ע"א) שנינו :

תניא: חברים שהיו עוסקין בתורה – מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפילה. אמר ר' יוחנן: לא שנו אלא כגון ר' שמעון וחביריו, שתורתן אומנותן, אבל כגון אנו מפסיקין לקריאת שמע ולתפילה. רש"י על אתר מבאר: "חברים העוסקים בתורה מפסיקין – תורתן לקריאת שמע, דומנה דאורייתא ובשכבך ובקוסף, ואין מפסיקין לתפילה".

לענין ניתן לבאר שר' שמעון סובר שהגדרת התפילה היא עמידה לפני ה', וגם עצם לימוד התורה מעמיד את האדם לפני ה'. קריאת שמע, בניגוד לזה, מהווה הכנה לקראת עמידה לפני ה', וכמו שתפילה זקוקה להכנה של קריאת שמע – כך לימוד תורה זקוק לקבלת עול מלכות שמים שתכין את האדם ללימוד תורה, בעוד שעצם הלימוד הוא עמידה לפני ה'.

3. מעמדו של ליל יום הכפורים

כל המועדות כולם הם יום ולילה על פי העקרון הפשוט בהלכה שלילה ויום מהוים חטיבה אחת כפי שהיה בבריאת העולם: "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד".

בפרשת יום הכפורים (אמור כ"ג, כו-לב) נאמר :

אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם והקרבנתם אשה לה... שבת שבתן היא לכם ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם.

תחילת הפרשה פותחת בתאור הזמן בצורה מקבילה לשאר מקראי קודש בפרשת אמור: "בעשור לחדש השביעי, אולם בסוף הפרשה ישנו תאור שונה של הזמן: "בתשעה לחודש בערב, מערב עד ערב".

הגמרא למדה שני דינים מיחוד תאור הזמן של יום הכפורים בסוף הפרשה :

א. הגמרא בכמה מקומות¹⁰ למדה מתאור הזמן המיוחד את דין האכילה ערב יום הכפורים ומעלתו :

תנא חייא בר רב מדפתי: כתיב: "ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב". וכי בתשעה מתעניין? והלא בעשרה מתעניין? אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי – מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי.

ב. הגמרא בראש השנה (ט ע"א) למדה מיחוד תאור הזמן את דין תוספת לקדושת יום הכפורים :

תניא: "ועניתם את נפשתיכם בתשעה". יכול בתשעה? תלמוד לומר: "בערב". אי בערב, יכול משתחשך? ת"ל "בתשעה". הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום. מלמד שמוסיפין מחול על קדש. אין לי אלא בכניסתו – ביציאתו מניין? תלמוד לומר: "מערב עד ערב". אין לי אלא יום הכפורים – שבתות מניין? תלמוד לומר: "תשבתו". ימים טובים מניין? תלמוד לומר: "שבתכם". הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות – מוסיפין מחול על קודש.

יש לדון האם שתי הדרשות חולקות האחת על חברתה אם לאו. הגמרא בפשטות לא ראתה את דין תוספת הקדושה כדין יחודי ביום הכפורים כפי שעולה מפשטות הפסוקים. ברם הרמב"ם הכריע את דין התוספת רק בהלכות יום הכפורים (פ"א, ו) ביחס לתענית :

כשם ששבות ממלאכה בין ביום בין בלילה – כך שבות לעינוי בין ביום בין בלילה. וצריך להוסיף מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו, שנאמר: "ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב", כלומר התחיל לצום ולהתענות מערב תשעה הממך לעשירי. וכן ביציאה שוהה בעינוי מעט מילי אחד עשר סמוך לעשירי שנאמר: "מערב עד ערב תשבתו שבתכם".

ה"מגיד משנה" על אתר דייק מהרמב"ם שדין תוספת נאמר רק ביום הכפורים ורק ביחס לתענית, ולא ביחס לאיסורי מלאכה שדינם כשבתות וימים טובים, בהם הרמב"ם לא פסק את דין התוספת.

10. ברכות ח ע"ב, ראש השנה ט ע"א, יומא פא ע"ב, פסחים סח ע"ב.

ה"מגיד משנה" ראה את מקורו של הרמב"ם בלימוד הראשון, שלפי דעתו חולק על דרשת הבריתא הלומדת תוספת מפסוקים אלו גם ביחס לשבתות וימים טובים.

נראה שליוס הכפורים ישנן שתי בחינות: האחת ככל מקראי הקודש, וביחס לזה נאמר הדין של "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד". ביחס לבחינה זאת סובר ה"מגיד משנה" שאין תוספת. הבחינה השניה היא שביתה על ידי התענית, וביחס לבחינה זאת נאמר דין תוספת. דין ליל יום הכפורים שונה מלילי מקראי קודש רגילים, וענינו המיוחד הוא מדין "תשיעי לחודש בערב". בחינה זאת של ליל יום הכפורים מקשרת את יום הכפורים לעשרת ימי תשובה, ואיננה משאירה אותו כיום מנותק, אלא כיום עשירי למניין המתחיל בראש השנה¹¹.

תוספות בברכות (ח ע"ב) מקשה: "והקשה רבינו שמואל ב"ר אהרן מינבול: מאי קשיא ליה? והכתוב: 'בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות', ואותו ערב – ערב של ט"ו. הכא נמי מאי ערב? ערב של עשירי". עיין שם מה שתרץ.

אולם לפי דרכנו גם שם יש להאריך שמצוות אכילת מצות בליל ט"ו אינו מדין ויהי ערב ויהי בקר של יום ט"ו ככל מקראי קודש, אלא מדין "ארבעה עשר יום לחדש בערב". ליל הסדר נמצא בזיקה לגלות מצרים ולא לחג הפסח. ליל יציאת מצרים הוא תולדה מגלות מצרים, שהוותה את השליה של כנסת ישראל, וליל י"ד הוא תחילת הלידה של כנסת ישראל.

בשער הכוונות לאר"י הקדוש¹² הוא מבאר שיום התשיעי שייך לספירת היסוד, ויום הכפורים – לספירת המלכות. שתי ספירות אלו הן תמיד בחבור כחדא, ואין להפרידן, ולכן שתייהן נחשבות בחינה אחת.

4. "שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישים כהן גדול מביתו..."

שנינו במשנה בריש מסכת יומא:

שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין.

הגמרא בתחילת הפרק (דפים ב – ד) דנה במקור הדין של פרישת כהן מביתו, ומעלה שני מקורות: האחד משמונת ימי המלואים, והמקור השני ממעמד הר סיני:

מנא הני מילי? א"ר מניומי בר חלקיה א"ר מחסיה בר אידי א"ר יוחנן: אמר קרא (ויקרא ח', לד): "כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם": "לעשות" – אלו מעשי פרה. "לכפר" – אלו מעשי יום הכפורים... א"ל ריש לקיש לרבי יוחנן: מהיכא קא ילפת לה? ממלואים. אי, מה מלואים כל הכתוב בהן מעכב בהן, אף הכא נמי כל הכתוב בהם מעכב בהן? א"ל: אלא מר מהיכא יליף לה? אמר: מסיני, דכתיב (שמות כ"ד, יח): "וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי". מאי ששת ימים? זה בנה אב, שכל הנכנס במחנה שכינה טעון פרישה ששה. והא אנן שבעה תנן? מתניתין ר' יהודה בן בתירא היא, דחייש למומאת ביתו... תניא כוותיה דר' יוחנן. תניא כוותיה דריש לקיש. תניא כוותיה דר' יוחנן: "בזאת יבא אהרן אל הקדש" – במה שאמור בענין. מאי היא? בענין דמלואים. ומה אמור בענין דמלואים? אהרן פירש שבעה ושמש יום אחד, ומשה מסר לו כל שבעה כדי לחנכו בעבודה. ואף לדורות כהן גדול פורש שבעה ומשמש יום אחד, ומשה מסר לו כל שבעה כדי לחנכו בעבודה... מכאן אמרו: "שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין... ואומר: "כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם": "לעשות" – אלו מעשה פרה. "לכפר" – אלו מעשה יום הכפורים. תניא כוותיה דריש לקיש: משה עלה בענין ונכסה בענין ונתקדש בענין כדי לקבל תורה לישראל בקדושה, שנאמר: "וישכון כבוד ה' על הר סיני". זה היה מעשה אחר עשרת הדברות, שהיו תחלה לארבעים יום – דברי ר' יוסי הגלילי...

יום הכפורים מחייב הכנה של שבעת ימים, כפי שיום השמיני חייב הכנה של שבעת ימים, וכמו מתן תורה שחייב את משה רבינו להתכונן ששה ימים. הכהן הגדול שליח עם ישראל זוכה לעמידה לפני ה' מכח ההכנה של שבעת הימים קודם יום הכפורים.

11. בשיעור העוסק בתרומת הדשן נבאר לאור זה מדוע כהן גדול מתחיל את עבודת היום דוקא בתרומת הדשן שלכאורה שייך ליום הקודם.
12. ענין יום הכפורים דרוש א'.

5. יום הכפורים כיום עשירי,

המשלים את התהליך שהתחיל בראש השנה

עשרת ימי תשובה פותחים בשני ימים טובים של ראש השנה, ומיד אחריהם עוסק הכהן הגדול בהכנות ליום הכפורים. ברור שיום הכפורים – יום העשירי שבו נתנו לוחות שניים – מהווה את סוף התהליך של בריאת העולם.

בזהר (פרשת תרומה קסה ע"א) מובאת דעת ר' יוסי, המזהה את עשרת ימי תשובה עם עשרת הספירות, כשיום הכיפורים מהווה את השכינה לדעתו:

רבי יוסי אומר: תשע רקייעין אינון, ושכינתא איהו עשיראה. דאי תימא בגין דכתיב עשר, בר משכינתא איהו. אי הכי שכינתא חד טרי איהו דקיימא על עשר. אלא ודאי תשע אינון, ואינון תשע יומין שבין ר"ה ליום הכפורים ואיהו עשיראה. כגוונא דא משכן איהו עשר יריעות¹³.

בראש השנה בו נברא העולם ישנו ריחוק של הבריאה מהאין סוף, כפי שהארכנו בשיעור הקודם. היום השלישי של עשרת ימי תשובה לפי הספירות שייך לספירת הבינה¹⁴, וכידוע התשובה שייכת לבינה. ומכאן ואילך ישנו תהליך שסופו הוא בספירת המלכות, שדוקא בגלל שהיא מהווה את הספירה האחרונה, ובה יש את החזרת האורות – יש לה אור עצמי. לכן דוקא ביום הכפורים ניתנו לוחות שניים, השייכים לספירת המלכות.

הרמח"ל בקל"ח פתחי חכמה פתח ט"ז, העוסק בשני מיני אור: אור ישר ואור חוזר בהנהגה ובהשתלשלות כותב:

... שאחר שירדו המדרגות מכתר עד מלכות, חוזר מלכות ונעשה כתר, וכן בדרך זה, עד שכתר נעשה מלכות. והנה המראה הזאת נראה כמראה הכוכב כמשל, שיוצא הלהב, ונראה בתחילה יוצא מצד אחד, והולך אל צד אחר. ומיד נראה מתהפך מן הצד השני לראשון. כך כל עשר ספירות בכל מקום שהם, כשנראים – נראים כך: כתר יוצא בתחלה מן המקור, ויורדות המדרגות עד מלכות. ואחר כך נראה המלכות עצמה חוזר להיותה כתר ויוצאת מן האין סוף ברוך הוא מקיף במראה הספירות מלמעלה ומלמטה.

6. הזיקה בין ברית מילה ליום הכפורים

בפסיקתא רבתי פרשת אחרי מות למדנו:

"בזאת יבא אהרן אל הקדש". א"ר חנינא בנו של ר' ישמעאל: זכות המלה היתה נכנסת עמו, שנאמר: "זאת בריתי אשר תשמרו".

בפרקי דר' אליעזר (פכ"ט) מצינו שאברהם אבינו נימול ביום הכפורים:

נסיון השמיני: "ויהי אברהם בן תשעים ותשע שנים". אמר לו הקב"ה: "התהלך לפני והיה תמים". רבן גמליאל אומר: שלא וקרא לשם בן נח ומל את בשר ערלתו ובשר ערלת ישמעאל בנו, שנאמר: "בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו". מה הוא בעצם היום הזה? בנבורת השמש. בחצי היום. ולא עוד, אתים "עצם" "עצם" מיוה"כ: מה להלן כל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא. **שביום הכפורים נמול אברהם**. וכל שנה ושנה הקב"ה רואה דם הברית של מילה של אברהם אבינו ומכפר על כל עוונותינו, שנאמר: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם" וגו'. ובאותו

13. עיין שם בזהר לפני דברי ר' יוסי שיטה אחרת שאינה מונה את השכינה.

יש להעיר שהרמ"ק בפרדס רמונים באר את דברי ר' יוסי באופן שונה מפשטות זההר על פי החקשר שם: "ואין כונת ר' יוסי לומר שיום הכפורים היא היא המלכות, וי ימי התשובה הם מלמעלה למטה, לפי שכבר מבואר בזהר ובתקונים ובכמה מקומות כי יום הכפורים הוא בבינה, וחעד על זה ה' ענויים. והוא מעין עולם הבא כמו שארז"ל (ברכות ז' ע"א): 'העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה וכו', אבל כוונת ר' יוסי אינו אלא לומר כי הספירות הם עש בדמיון אותם הימים שאינם אלא עשר, ואם היו הספירות י"א היו הימים י"א. וכמו שהימים ט' ויום הכפורים עשירי, כך ראוי להיות לענין הספירות, כי המשכן עצמו עשירי...". אולם פשט הזהר הינו כמו שבארנו, וביום הכפורים ישנן שתי בחינות: האחת היא הבינה, הקשורה לתשובה, והשניה היא ספירת המלכות. בשער החוונות לאר"י הקדוש מפורש שיום כפור שייך לבחינת המלכות, ויום התשיעי ליסוד.

14. עיין בתפילה למשה לרמ"ק.

מקום שנמול ונשאר דמו – שם נבנה המזבח, ולכן נאמר: "זאת דמו ישפוך אל יסוד המזבח". ואומר לך בדמייך חיי, ואומר לך בדמייך חיי".

ברית המילה מהווה ביטוי של קרבן כני"ל. אולם בניגוד למו"ך בו האדם מוקרב על גבי המזבח, ברית המילה מהווה ביטוי של מסירות נפש של האדם בחייו¹⁵. לעיל בארנו שבבריאת העולם נוצר ריחוק בין הבריאה לאין סוף, וביום הכפורים האדם וכנסת ישראל חוזרים לעמוד לפני ה'. ברם יום הכפורים אינו סגירת מעגל כיום המיתה¹⁶, אלא עמידה לפני ה' בעולם הזה, בו ניתנו לוחות שניים החצובים בידי משה וכתובים על ידי קב"ה.

בבראשית רבה (פמ"ח, ב') שנינו :

"ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה"¹⁷. "ומבשרי אחזה אלוה" – אלולי שעשיתי זאת מהיכן היה הקב"ה נגלה עלי? "וירא אליו ה'".

ר' צדוק הכהן מלובלין¹⁸ מקשה על המדרש :

והוא תמוה לכאורה, שהרי כבר נאמר בפרשת לך לך ב' פעמים "וירא ה' אל אברהם" קודם המלה? ואין לומר הכונה כמ"ש רש"י שם (י"ז, ג) מפרקי דר' אליעזר, דעד שלא מל היה נופל על פניו ממורא השכינה ע"ש, וכאן נאמר והוא יושב, דלשון המדרש מהיכן היה נגלה לא משמע כן. ועוד דמקודם זה (י"ב, ז) לא אמר שנפל על פניו, ומשמע דאחר שא"ל "זהיה תמים", דנדוע לו שעתה אינו תמים – היה מתפחד לעמוד כ"ז שאינו תמים ונפל על פניו. אבל מקודם לא ידע דהערה חסרון, לא פחד ולא נפל על פניו. וא"כ הרי דהיה נגלה עליו גם מקודם והיה יכול לעמוד. גם הלשון מהיכן בו צריך באור.

ר' צדוק מבאר את המדרש בבאור היונק מפשוטו של מקרא :

וכפי הנראה, עיקר החילוק דשם היה ההתגלות לצורך דבור, וכזה אין צריך מילה, והיו נביאי אומות העולם גם כן. וכאן נאמר: "וירא" ולא נזכר שום דבור אחריו לאיזה צורך היה ההתגלות, ועל כן דחקו חז"ל שהיה לבקר את החולה. אבל פשוטו נראה, דעד הנה לא היה ההתגלות אלא לצורך דבור נבואה, והיה רק לפרקים בעת שהיזק עצמו לכך. אבל עתה נעשה תמים שגופו מוכן תמיד לכך וזהו: "וירא אליו" – שעתה נתראה אליו להיות עמו תמיד. וזה שכתב שם בסוף פרשת לך לך נבי דבור אחרון שלפני המלה: "ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם", והוא בנין אב לכל הדבורים הקודמים, שהיה ההתגלות רק בשעת הדבור ותיכף אח"כ נסתלק. רק שכאן פי' הכתוב זה לבאר החילוק שבין ראייה שלפני המלה לראיה שאחר כך. דשם לא היה לצורך דבור או שום צורך ולא נסתלק כלל. כי כבר נתקדש גופו להיות דירה לשכינה בלבו תמיד.

נלעני"ד שלאור דבריו של ר' צדוק מובן היטב מדוע המדרש בפרקי דר' אליעזר מתאר את ברית המילה של אברהם אבינו ביום הכפורים. ברית המילה מעמידה את אברהם אבינו עם השכינה ללא שום דבור, בשתיקה של המצאות עם ה'. ביום הכפורים כהן גדול נכנס לפני ולפנים, וקודמות לכניסתו זו תפילות ועבודות רבות, אך בהיותו בפנים הוא אינו מתפלל ואינו עושה כמעט כלום. עיקר מטרת כניסת כהן גדול לקודש הקדשים היא להעמיד את עם ישראל עם נוכחות השכינה, כאשר המטרה היא עצם ההמצאות עם קב"ה, העמידה לפני ה': "לפני ה' תטהרו". לכן כהן גדול בקדש הקדשים מקטיר קטורת, המסמלת את עם ישראל על כל חלקיו.

לאור זה מובן המדרש הנ"ל, שזכות המילה היתה נכנסת עמו. המילה היא המאפשרת לכהן הגדול לעמוד מול קב"ה בקודש הקדשים, כאשר המטרה היא עצם ההמצאות במחיצתו של קב"ה.

15. עיין בשיעור העוסק ב"יום בריאת העולם ויום הדין".

16. עיין בשיעור העוסק ביום בריאת העולם ויום הדין" בפרק העוסק בתאור מיתתו של ר' עקיבא.

17. איוב י"ט, כו.

18. "פרי צדיק" תחילת פרשת וירא.